

הרב מאיר יוסף סלושץ

דין הטועה בתפילת שמונה עשרה

בשולחן ערוך אורח חיים, הלכות שבת סי' רס"ח ס"ב נפסק: "אם טעה והתחיל תפילת החול, גומר אותה ברכה שנוכר בה שטעה, ומתחיל של שבת". הטעם נאמר בגמרא ברכות (כא, סע"א) דבדין צריך להתפלל י"ח ברכות בשבת כמו בחול, אלא משום כבוד שבת לא אטרחו רבנן.

מהלכה זו אנו למדים שהאומר ברכה אחת משמונה עשרה נחשבת לתפילה ולא הוי ברכה לבטלה. שאם לא כן, מדוע אם התחיל בתפילת החול ("אתה חונן") מסיים הברכה ולא אמרין שיפסיק באמצע הברכה ויחזור לשל שבת. או נאמר לאידך גיסא, אם כבר התחיל תפילת חול יהיה חייב לסיים את כל הי"ח ברכות, כי אם יאמר רק ברכה אחת של חול ולא יותר הוי ברכה לבטלה. אלא בעייכ מוכרחים לומר דברכה אחת בשלמותה נחשבת לתפילה ולא הוי לבטלה.

תהיה מכך נפק"מ, להלכה אם בימות החול יהיה אדם אנוס (אין לו סידור וכדו') ויודע לומר רק ברכה אחת משמונה עשרה, יש לו לומר את מה שיודע. אף שיש לחלק, דהכא – כשטעה בתפילת שבת והתחיל ב"אתה חונן" – הרי אמר ג' ברכות ראשונות ולבסוף יאמר ג' ברכות אחרונות, ומכיוון שבדין בעי לצלויי י"ח, שפיר אמרין שיגמור הברכה, אבל לומר סתם ברכה, אפילו כשאנוס, מהיכי תיתי לן. מ"מ ה"מגן אברהם" בסימן תקצ"ג ס"ק ב' פסק: "היודע ברכה אחת בלבד יאמרנה, והברכות אינן מעכבות זו את זו". ונראה מדברי המג"א שיכול לומר ברכה אחת שיודע אף בלי ג' ברכות ראשונות ואחרונות.

מפורסמת המחלוקת בין ר"י לחכמי פרובינצא, המובאת ברא"ש בריש פרק "תפילת השחר" (סוף סי' ב' ומעתיקו הטור בסימן תכ"ב, וע"ע תוספות ברכות כו, רע"ב), אם שכח ולא אמר "יעלה ויבוא" במנחה בראש חודש (שדינו שצריך לחזור ולהתפלל), ונזכר במוצאי ר"ח שלא אמר "יעלה ויבוא" במנחה. לדעת ר"י לא יתפלל מעריב שתיים, כיוון שכבר לא ר"ח ולא יזכיר יעו"י, אי"כ למה יחזור להתפלל תשלומים עבור מנחה, הרי בלי הזכרת "יעלה ויבוא" כבר התפלל, אבל חכמי פרובינצא אמרו כיוון שלא יצא ידי חובתו במנחה, הוי ליה כאילו לא התפלל, וצריך להתפלל שתיים מעריב אע"פ שאינו מזכיר יעו"י של ראש חודש¹.

לכאורה, ההלכה שהבאנו מהשו"ע (רס"ח, ב') בראשית דברינו, עולה יפה רק לפי שיטת ר"י. אבל לשיטת חכמי פרובינצא איך אפשר לומר שישלים הברכה, הרי אם לא

1. פלוגתא זו מובאת גם בטור (ססי"ב) לענין אם טעה והתפלל י"ח ברכות של חול במנחה של שבת. לדעת ר"י לא יתפלל במוצאי שבת שתיים, ולדעת חכמי פרובינצא הוי כאילו לא התפלל מנחה, וצריך להתפלל שתיים לערב.

הזכיר רק "יעלה ויבוא" חשיב דלא התפלל כלל, כ"ש דאם יאמר רק ברכה אחת משמונה עשרה ויתר הברכות לא יאמר צריך להיחשב כלא אמר כלום. א"כ עדיף שיפסיק באמצע הברכה ויתחיל בשל שבת. כמו, למשל, הטועה בימות החול ובמקום לומר "אתה חונן" החל ב"אתה בחרתנו", פשיטא דמפסיק באמצע וחוזר לתפילה הנכונה. ויש לחלק ולומר דבר"ח כאשר לא הזכיר "יעלה ויבוא" הוי כקילקל את התפילה, ונחשב כלא התפלל כלל, אבל בשבת כיוון שמעיקר הדין צריך להתפלל י"ח ברכות בכגון זה אנו פוסקים אם התפלל אפילו חלק מהברכות אין זה קילקול ולא הוי ברכה לבטלה.

מחלוקת ר"י וחכמי פרובינצא בטעויות אחרות בתפילת "שמונה עשרה"

א. ה"באר היטב" בסימן קי"ז (ס"ק ז') הביא את דברי ספר "הלכות קטנות" (חי"ב סימן צ"א), שאם בתפילת שבת בימות החמה התחיל ב"אתה חונן" וסיים ב"ברכת השנים" ושאל "טל ומטר", חוזר "ברך עלינו" כדי שיאמר "ברכת השנים" כתיקונה ואז יחזור לשל שבת.²

לכאורה דברי ספר הלק"ט יעלו יפה רק לפי שיטת ר"י דס"ל דחוזרים על תפילה, דזוקא במקום שמתקנת את מה שהחסיר בתפילה הראשונה, לכן אם שכח "יעלה ויבוא" בר"ח במנחה אינו חוזר במוצאי ר"ח תפילה שנייה, כי אין לו מה לתקן. אי לכך לענייננו כשאמר "ברכת השנים" בצורה לא נכונה יש מקום לחזור ולאמרה כתיקונה. אבל לשיטת חכמי פרובינצא דס"ל שאם החסיר בתפילתו דבר שצריך לחזור (כגון שלא אמר יעו"י) הוי כלא התפלל כלל, וצריך לחזור ולהתפלל, א"כ למה יחזור ל"ברך עלינו", הרי מה ששאל "טל ומטר" הוי כאילו לא התפלל כלל? ובאמת ראיתי בספר "תהלה לדוד" (סי' רס"ח, א') שהקשה כן על ה"הלכות קטנות", וכאמור צ"ל שקושייתו היא רק לפי שיטת חכמי פרובינצא.

ב. ה"באר היטב" (קכ"ו ס"ק ד') וה"משנה ברורה" (סי' תכ"ב ס"ק ד') הביאו מ"כנסת הגדולה" שיחיד שלא הזכיר "יעלה ויבוא" בשחרית ונזכר עד לאחר שהתפלל מוסף, יצא בדיעבד במה שהזכיר קדושת היום בתפילת מוסף, ואין צריך לחזור ולהתפלל שחרית.

וכתב בספר "קהילות יעקב" על ברכות (סי' י"ב קרוב לסופו) דדין זה של הכנה"ג ודאי שלא כדעת חכמי פרובינצא, שהרי לדעתם אם לא הזכירו יעו"י הוי כלא התפלל כלל, א"כ איך יצא בתפילת שחרית כשהזכיר קדושת ר"ח במוסף? ופשוט לו שכל דברי כנה"ג עולים יפה רק לשיטת ר"י, ע"כ.

2. עיין שו"ת "עני בן פחמא" (לר' ישראל ניסן קומערשטאך – ירושלים תרפ"ח) או"ח סי' י"ט שבמקרה הפוך, דהיינו טעה בשבת בימות הגשמים ולא אמר "טל ומטר" אינו חוזר, כי בחורף אם לא ביקש מטר אין זה קילקול. משא"כ בימות החמה בקשת "טל ומטר" הוי קללה וקילקול ולכן גם בשבת חוזר ל"ברך עלינו".

אולם נראה לומר שאין הפלוגתא בין ר"י לחכמי פרובינצא במקרה שהתפלל בלי "יעלה ויבוא" אם נחשבת כתפילה או לא, אלא לכולם תפילתו היא תפילה. וגם לשיטת חכמי פרובינצא אם אדם אנוס בר"ח ואינו יודע לומר "יעלה ויבוא" שיתפלל שמונה עשרה בלי הזכרת מעין המאורע, וכן אם הוא אנוס ואינו יודע אלא ברכה אחת בלבד משמו"ע, שיתפלל אותה ברכה שיודע וכנ"ל. ומה שחכמי פרובינצא אמרו כשלא אמר יעו"י "הוי כאילו לא התפלל", כוונתם לומר לא התפלל תפילה כתיקונה, וזו הסיבה שאם לא הזכירו מעין המאורע יש לחזור ולהתפלל, היינו כדי לקיים מצוות תפילה כתיקונה. (ובאמת חכמי פרובינצא לא אמרו בלשונם כאילו לא התפלל כלל).

ונראה ברור כשחוזר להתפלל – כשלא הזכיר מעין המאורע – לא יצטרך לחפש מנין כדי להתפלל בציבור, והוא מטעם שוודאי תפילה בציבור כבר קיים כאשר התפלל לראשונה בלי הזכרת מעין המאורע. וכן פסק להדיא הגר"א קוק ז"ל בשו"ת "אורח משפט" או"ח (סי' כ"ג): "החוזר תפילתו פטור לחפש מנין, כי כבר נפטר מתובת תפילה בציבור בתפילתו הראשונה". והוסיף עוד לומר שגם לא יוכל להצטרף להיות שיש לרוב מנין. [עי' גם שו"ת "ברכות שמים" (להרב רפאל בלום) או"ח סי' מ"ב אות א].

ונראה לתת טעם למה מי ששכח להתפלל ובא להתפלל שתי תפילות, אחת לחובה והשנייה לתשלומין, שאינו צריך לחפש מנין לתפילת התשלומין, משום שתפילת התשלומין שלו הרי שונה מתפילת הציבור, והוא כמי שמתפלל מוסף בעת שהציבור מתפללים שחרית, שזה לא נקרא בשעה שהציבור מתפללים, כמו שכתב ה"מגן אברהם" בסימן צ' (סי"ק י"ז). ואע"פ שה"משנה ברורה" שם (סי"ק ל"ו) הביא את דברי הצ"ח (ברכות ו, ע"א) שזה דוקא כשאנו מתפלל עמהם בביהכ"נ (עי' גם מ"ב סימן רל"ו ס"ק י"א), כבר דחה זאת בשו"ת "מנחת יצחק" חלק ב' (סימן קל"ב) עיי"ש בארוכה.

ומה שהוכיח בהגהות לספר "מקראי קודש" לחנוכה סוף סימן ט"ו (עמוד ל"ג) מהגמרא בזבחים (דף ט', סע"א), שמי שהתפלל בציבור ושכח לומר יעו"י, צריך להדר אחר ציבור גם בתפילתו השנייה. אין זה אלא חומרא בעלמא של הידור, ופשיטא דליכא שום חיוב בזה.

תפילה שאינה כתיקונה – מה דינה?

לכאורה, מכל האמור לעיל מתקבל שתפילה שלא כתיקונה חשיבא כתפילה הגונה אפילו לחכמי פרובינצא. דהנה בשו"ע (ק"ח, א') נפסק: "מי שלא התפלל שחרית מתפלל מנחה שתיים, הראשונה מנחה והשנייה לתשלומין, ואם היפך לא יצא ידי תשלומין, וצריך לחזור ולהתפלל תפילה שלישית לשם תשלומי שחרית". וכתב שם המ"ב (סי"ק ט') וז"ל: "אך אם התפלל השניה לתשלומין והראשונה לשם חובה (כפי שצריך לעשות), וטעה בשל חובה ולא אמר בה "טל ומטר" באופן דצריך לחזור, ולא נזכר זה עד אחר תפילה השניה, אפ"ה השניה עלתה לו לתשלומין, ויתפלל אח"כ לשם חובה, ואף שהתפילה החיובית בטעות היתה, לא אמרינן כמאן דלא התפלל כלל דמיא

לענין זה"י וכ"ו, הרי להדיא תפילה שלא כתיקונה אף שצריך לחזור ולהתפלל, אכתי שם תפילה יש עליה.

מהאמור מתבהר שאם דילג ברכה או התפלל לא על הסדר, דהדין הוא שצריך לחזור והתפלל (שו"ע קי"ט, ג). אם דילג או שלא התפלל כראוי מנחה בערב שבת, גם לפי ר"י יצטרך להתפלל מעריב שתיים של שבת, כי לא יצא כלל חובת תפילה, שהרי סדר ברכות הוא מאנשי כנסת הגדולה וסמכו סדרן על המקראות (מ"ב שם ס"ק ט"ו), והוי ממש כאילו לא התפלל מנחה.
לפי דרכינו הכל מיושב כמין חומר:

א. דברי "הלכות קטנות" שפסק שהאומר בשבת בימות החמה "טל ומטר" חוזר ל"ברך עלינו", עולים בקנה אחד גם לשיטת חכמי פרובינצא (לא כפי שכתבנו בשם ספר "תהלה לדוד"), כי מה שביקש בימות החמה "טל ומטר" לא חשיב כאילו לא התפלל כלל, אלא התפלל בצורה הנוגדת את ימות החמה וקילקל, לפי שהגשמים בקיץ סימן קללה הן (כלשון רש"י בתענית ד' ע"ב ד"ה "מוריד הגשם"). ובכה"ג סבירא ליה ל"הלכות קטנות" דיש לחזור ל"ברכת השנים".

ב. אין צורך לומר כמו ה"קהלות יעקב", האומר, דדינו של "כנסת הגדולה" שיחיד שלא הזכיר "יעלה ויבוא" בשחרית ונזכר עד לאחר שהתפלל מוסף יצא בדיעבד בקדושת היום של מוסף, זהו לא כחכמי פרובינצא. זה אינו, ושפיר אפשר לומר שאפילו לחכמי פרובינצא יצא. שהרי לדברינו מה שהתפלל שחרית בלי "יעלה ויבוא" גם חשובה לתפילה — רק לא כתיקונה — אי"כ סובר הכנה"ג שתיקון הזכרת מעין המאורע (יעו"י), סגי בדיעבד במה שהזכיר קדושת היום בתפילת מוסף.
לפיכך, מה שהבאנו בראשית דברינו את השולחן ערוך שאם התחיל בשבת בטעות בתפילת חול יסיים אותה ברכה וחוזר לשל שבת, וכן מי שאנוס ואינו יכול להתפלל כל "שמונה עשרה" שיתפלל מה שיודע — נכונים גם לשיטת חכמי פרובינצא, שהרי כל מה שאמר חשובה תפילה.